Karolina Rosińska-Stochaj

Pałac faraona Echnatona w Amarnie
(Głos w dyskusji)

Brzemienne duchową spuścizną przeszłości zabytkowe dzieła narodów pozostają w życiu współczesnym żywym świadectwem ich wiekowych tradycji. Ludzkość, z każdym dniem bardziej świadoma jednolitego charakteru wartości ogólnoludzkich, uważa je za dziedzictwo wspólne i uznaje swą solidarną odpowiedzialność za ich zachowanie wobec przyszłych pokoleń. Poczuwa się ona do przekazania im tychże wartości w całym bogactwie ich autentyzmu. (*Karta Wenecka 1964*)

Z pojęciem konserwacji, a zwłaszcza konserwacji poza granicami naszego kraju ściśle wiąże się zagadnienie archeologii. Powszechnie bowiem wiadomo, iż to właśnie tak zwana polska szkoła archeologii, uznawana za wzorcową, jako dziedzina interdyscyplinarna doskonale łączy w sobie specjalistów archeologów z konserwatorami zabytków. Twórcą i prekursorem nowej szkoły archeologii był wybitny polski naukowiec, autorytet na światową skalę, członek wielu stowarzyszeń, towarzystw i akademii naukowych – profesor Kazimierz Michałowski. Profesor Michałowski był najwybitniejszym egiptologiem. Urodził się 14 grudnia 1901 roku w Tarnopolu. Studiował we Lwowie, Wenecji, Mediolanie, Paryżu, Heidelbergu, Munster, Rzymie i Atenach. W roku 1934 wyruszył po raz pierwszy nad Nil. W latach 1936-1939 był już kierownikiem ekspedycji archeologicznej w Edfu. W czasie wojny był internowany. Po wojnie był do 1969 roku dziekanem i prorektorem Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1956-1959 kierował ekspedycją w Mirmeki na Krymie, gdzie badał kolonię grecką. Do prac związanych z egiptologią powrócił dopiero w 1957 roku. Od 1960 prowadził badania wykopaliskowe w Aleksandrii, a w następnych latach w Dabod, Deir el-Bahari oraz Faras w Sudanie. Kolejnych odkryć dokonał na Cyprze. W wyniku prac profesora w starożytnej Pamirze, Dolnym Egipcie i Nubii rząd egipski podjął akcję ratowania świątyń, które były zagrożone zalaniem po zbudowaniu tamy asuańskiej.

Do najwybitniejszych osiągnięć profesora zaliczyć niewątpliwie należy określenie czasu krystalizacji kanonu architektury sakralnej w Egipcie, a także wyodrębnienie zupełnie nowej dziedziny nauki, a mianowicie nubiologii. Najsłynniejszym chyba jednak jego odkryciem było odkopanie zasypanej wielkiej katedry koptyjskiej w Faras. Prowadził równocześnie prace archeologiczne w Deir el-Bahari. Jakie było zdziwienie innych zagranicznych ekspedycji archeologicznych, kiedy odkrył tam w 1961 roku ruiny nieznanej dotąd świątyni Totmesa III z XV w. przed Chrystusem. W Aleksandrii natomiast odsłonięto późnorzymskie termy i częściowo zrekonstruowano piękną budowlę teatralną. Profesor zmarł Warszawie 1 stycznia 1981 roku. W Kairze na 8. Międzynarodowym Kongresie Egiptologów w roku 2000 został pośmiertnie odznaczony medalem dla najwybitniejszych egiptologów egipskich i zagranicznych.

Dzięki rozpoczętej przez Michałowskiego współpracy z rządem Egiptu do dziś wiele placówek naukowych utrzymuje ścisły kontakt z tamtejszym ministerstwem kultury i nauki. Między innymi Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Politechniki Krakowskiej pod przewodnictwem profesora Andrzeja Kadłuczki. Pozostając w duchu zainteresowań problematyką konserwacji starożytnych zabytków egipskich pod kierunkiem profesora Kadłuczki powstała praca dyplomowa na temat rekonstrukcji pałacu i domu zapomnianego na długie lata faraona Echnatona w Amarnie w środkowym Egipcie. Rekonstrukcja jako jedna z metod konserwacji daje niepowtarzalną okazję poznania i utrwalenia w świadomości współczesnych bezpowrotnie utraconych zabytków, których wagi przecenić się nie da.

Amarna (arabskie Tel el-Amarna, egipskie Achet-Aton) czyli *Horyzont Światłości Atona*, miasto nad środkowym Nilem, na wschodnim jego brzegu, położone 320 km na południe od Kairu, zostało założone z inicjatywy Amenhotepa IV, zwanego Echnatonem, w piątym roku jego panowania, około 1360 r. p.n.e. jako stolica i główny ośrodek nowej religii.

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

Amenhotep IV był dziesiątym faraonem z XVIII dynastii, synem Amenhotepa III. Amenhotep IV i jego czasy są przez egiptologów oceniane w sposób niezwykle różnoraki. Z jednej strony uznawany on jest za jednego z duchowych przywódców antyku, pierwszego idealistę i konsekwentnego racjonalistę sprawującego władzę absolutną. Dla innych był wielkim mistykiem, fanatykiem obcym swemu ludowi, który doprowadził do schyłku swego imperium i Egiptu. Echnaton zapisał się w historii starożytnego państwa egipskiego jako człowiek, który postanowił zmienić religię wyznawaną przez Egipcjan od zarania państwowości, a może nawet i wcześniej. Reforma religijna polegała w głównej mierze na monoteizacji oraz wyniesieniu Atona – boga Słońca przedstawianego pod postacią tarczy słonecznej – do rangi bóstwa państwowego oraz likwidacji dotychczasowego panteonu bogów.

W międzyczasie faraon zlecił wybudowanie nowej stolicy państwa na dziewiczym kawałku pustyni na północ od Asjut. Wytyczanie samego miasta rozpoczęto od wykucia w zboczach otaczających wybrany przez Echnatona teren, tak zwanych stel granicznych. Stele te przedstawiają wydarzenia z życia rodziny faraona (podobnie jak większość przedstawień tego okresu). Jedenaście z nich znajduje się na wschodnim brzegu Nilu, pozostałe 3 na zachodnim. Miały one za zadanie wytyczać granice miasta poświęconego Atonowi. Całe założenie, ze względu na położenie w zakolu skalnym, nigdy nie zostało ufortyfikowane, co stanowi ewenement, gdyż wszystkie inne miasta otaczane były murami. Główna rezydencja Echnatona i jego pałac oficjalny znajdowały się w centrum miasta, między polami uprawnymi a wielką ulicą, nazwaną przez archeologów ulicą Królewską. Prywatne apartamenty króla mieściły się po przeciwnej stronie ulicy Królewskiej, a obie części pałacu połączone były pasażem prowadzącym nad ulicą; pasaż ten, rodzaj mostu, zbudowano z cegły i wzmocniono belkami cedrowymi.

Po śmierci faraona budowę miasta przerwano i po niespełna 25–30-letnim jego zasiedlaniu opuszczono. Ostatecznie miasto zniknęło z kart historii za sprawą Ramzesa II, który nakazał wymazanie nazwy miasta, a także imion faraona z rejestrów. Po opuszczeniu miasto popadło w ruinę. Przez wieki zapomniane, ponownie częściowo wykorzystywane było około IV-VI wieku prawdopodobnie przez grupę religijną z kręgu chrześcijan. Osadnicy wykorzystali mury skrajnie względem miasta sytuowanych budowli i na ich miejscu zbudowali coś na kształt trzech wież o charakterze obronno-mieszkalnym. Adaptowali oni również jeden z grobowców i zamienili go na kościół. Obecnie Amarnę otaczają dwie Arabskie wioski El-Tell oraz El-Amariya.

Historia wykopalisk:

1714 francuski jezuita Claude Sicard opisuje stelę graniczną;

1798-99 napoleońska wyprawa dociera do Amarny i sporządza mapę terenu miasta;

1824, 1826 angielski egiptolog Gardner Wilkinson odwiedza Amarnę, znajduje i identyfikuje rzymski alabastron;

1843, 1845 pruska ekspedycja pod wodzą Karla Richarda Lepsiusa utrwala i publikuje wiele przedstawień i inskrypcji ze ścian grobowców;

1887 kobieta odkrywa blisko 400 glinianych tabliczek pokrytych inskrypcjami będącymi międzynarodową dyplomatyczną korespondencją z czasów Amarny;

1891-1892 Alessandro Barsanti z Egipskiej Służby Starożytności czyści królewski grobowiec;

1891-1892 Sir William Matthew Flinders Petrie eksploruje część miasta;

1892 Howard Carter odwiedza Amarnę, kopiuje i publikuje przedstawienia z królewskiego grobowca;

1903-1908 Norman de Garis Davies publikuje wiadomości o prywatnych grobowcach w Amarnie w sześciu tomach (Davies 1903; Davies 1905a; Davies 1905b; Davies 1906; Davies 1908a; Davies 1908b);

1907-1914 Deutsche Orient-Gesellschaft (Niemieckie Towarzystwo Orientalne) eksploruje kolejną część miasta i odnajduje słynne popiersie Neferetiti;

1921-1936 the Egypt Exploration Society prowadzi wykopaliska pod przewodnictwem kolejno: Thomasa Erica Peetiego, Leonarda Woolley'a, Francisa Newtona, Henriego Frankforta, J.D.S. Pendlebury'ego;

od 1977 pracami wykopaliskowymi kieruje Barry J. Kemp dla the Egypt Exploration Society.

Ponad siedem lat temu (1999) powstało Brytyjskie Towarzystwo „Akhenaten City PLC", które postawiło sobie za cel wskrzeszenie stolicy Echnatona, poprzez rekonstrukcję centralnej części miasta. Replikę planuje się zlokalizować na zachodnim brzegu Nilu, jako uzupełnienie istniejących tu zabytków i zarazem wielkie centrum turystyczne, którego zadaniem będzie ograniczenie uciążliwego i niebezpiecznego napływu liczącej ponad 3 mln rzeszy turystów rocznie na zabytki zachodnich Teb i Doliny Królów.

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

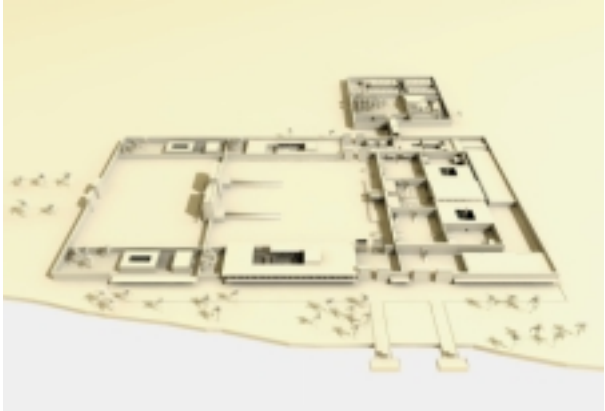

Kompleks widziany z lotu ptaka

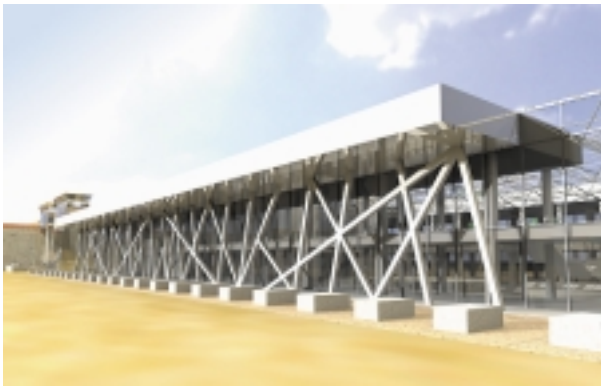

Pierwszy kontakt zwiedzających ze współczesnym obiektem

Całe założenie z lotu ptaka

Jeden z wewnętrznych dziedzińców

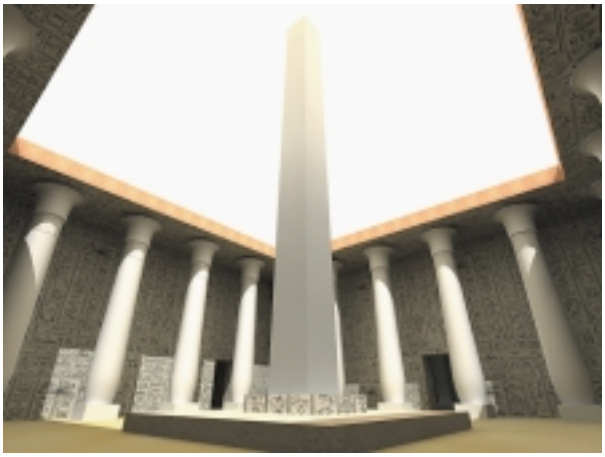

Obelisk

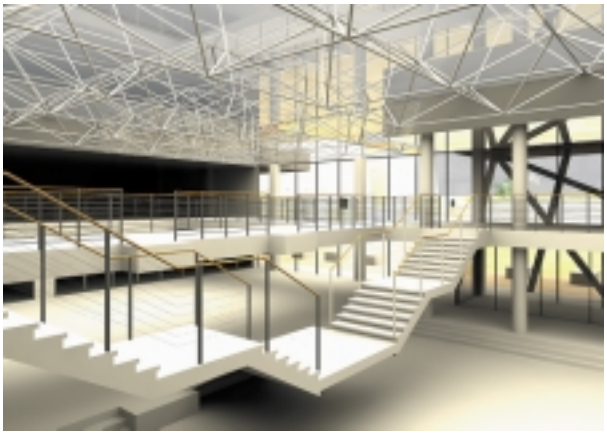

Wnętrze Centrum Obsługi Ruchu Turystycznego

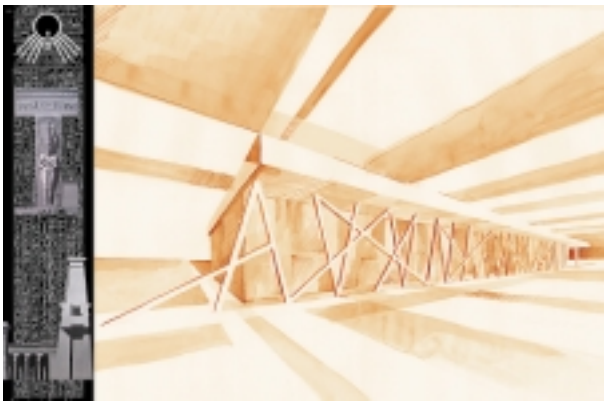

Obiekt Centrum Obsługi Ruchu Turystycznego

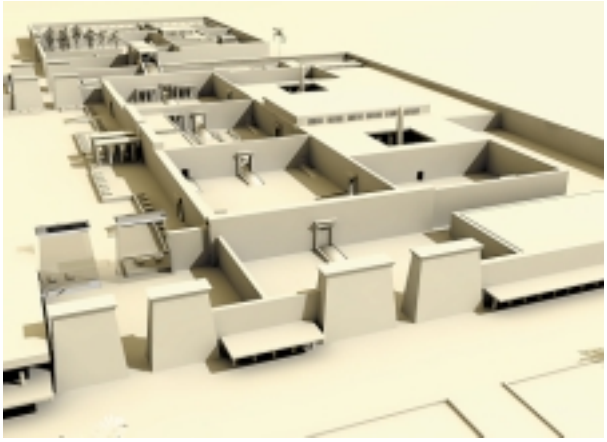

Poprzeczna oś kompozycyjna podkreślona pylonami

BPK BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

Autorem pomysłu jest brytyjski artysta i projektant Mark Anthony Butler, który przez wiele lat studiował okres amarneński w sztuce egipskiej i współpracował z wieloma wybitnymi egiptologami. W 1998 roku wspólnie z Tomem Lawrence rozpoczęli szczegółowe studia nad projektem w Luxorze, uzyskując specjalny grant projektowy sfinansowany przez lokalną radę miejską. W rok później projektem zainteresowany został prezydent Egiptu Hosni Mubarak i Ministerstwo Kultury, przenosząc finansowanie prac studialno-projektowych na poziom rządowy. W 2000 roku do prac projektowych włączony został znany architekt egipski Ahmed Mito, który miał przygotować projekty nowych budynków użytkowych towarzyszących replice starożytnego miasta. W 2001 roku podpisana została wstępna umowa z zainteresowanymi przedsięwzięciem inwestorami, przewidująca rozpoczęcie prac na przełomie 2001/2002 i ich ukończenie w cyklu 14-miesięcznym.

Wspomniana praca jest próbą odpowiedzi na powyższe przedsięwzięcie i autorską wizją badanego tematu.

IDEA

Dotychczas archeologom udało się odkopać jedynie połowę pałacu. Pozostała połowa znajduje się pod terenami upraw i najprawdopodobniej uległa w ciągu trzech i pół tysiąca lat całkowitej destrukcji. Zakładając, że starożytni Egipcjanie mieli zamiłowanie do symetrii, a większość dobrze zachowanych fundamentów na to wskazuje, najrozsądniejszym zabiegiem będzie wykonanie odbicia lustrzanego na osi pylonów i centralnej części pałacu. Błędem byłoby powtórzenie i odbudowanie obiektu za pomocą tradycyjnych materiałów tamtej epoki. Zamiast tego zaproponowano obiekt Centrum Turystycznego, niezbędny dla prawidłowego funkcjonowania całego kompleksu. Obiekt wykonany będzie w nowoczesnych technologiach i będzie miał na celu koncentrowanie i sterowanie ruchem turystycznym na terenie całego założenia. Będzie miejscem, gdzie turysta będzie mógł przygotować się do wycieczki po rezydencji faraona Echnatona.

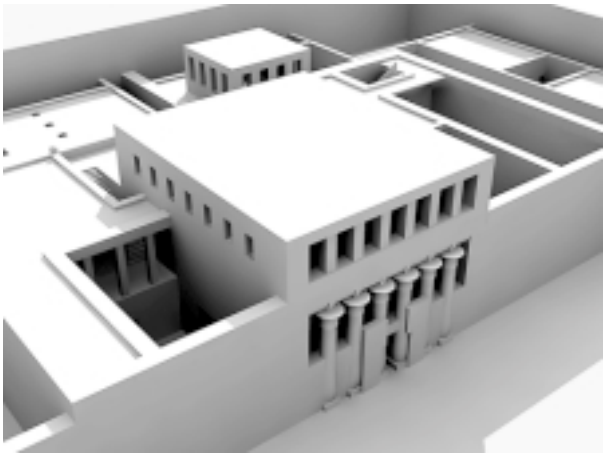

Dom Króla

Lecz centrum bez pomocniczych obiektów nie sprostałoby zadaniu. Zaplanowano budowę Stacji archeologicznej i połączonego z nią budynku administracyjnego. W lustrzanym odbiciu tych obiektów znajdować będzie się Stacja wycieczek samochodowych i budynek służb ratunkowych. Dopiero taki zestaw obiektów i ich funkcji sprostać może potrzebom dzisiejszej turystyki.

FORMA

Aby nawiązać, lecz nie kopiować istniejącej struktury, postanowiono wyodrębnić najważniejsze linie kolumnad, ścian i otwarć, stworzyć z nich granice zabudowy oraz siatkę podziałów funkcjonalnych i konstrukcyjnych nowego obiektu. Najczytelniejszym elementem jest atrium, otoczone kolumnadą, przyozdobione basenem. Zachowując jego wymiary, otoczono po obrysie betonowymi filarami oraz wprowadzono, na kształt wycięcia basenu, postument przeznaczony na makietę całego miasta. Dodatkowo, aby podkreślić rangę holu głównego, zastosowano kilkustopniowe zagłębienie w posadzce.

Linia okapu została umieszczona na wysokości zbliżonej do oryginału, wystający pełny element na osi obiektu również. Innowacja polega na otwarciu szklanych elewacji budynku na wnętrze dziedzińca oraz usunięciu pełnego muru od strony frontu wodnego. Przez ten prosty zabieg nowo projektowany budynek staje się widoczny dla przybywających do miasta od strony Nilu turystów. Perspektywa z drugiego brzegu Nilu, gdzie znajduje się parking dla autokarów i przystań barek, ukazuje również starą strukturę miasta, wewnątrz której pojawia się nowy element.

Otwarcie na wnętrze, z jednej strony sprawia że układ staje się mniej osiowy, a z drugiej przejrzystość przeszkleń budynku i ażurowość konstrukcji odciąża wizualnie monumentalne, kamienne założenie. Pozwolono sobie na odważny zabieg architektoniczny w postaci nieregularnej, przecinającej się struktury słupów na elewacji. Słupy te zakotwione są w gruncie i dachu w regularnych odstępach. Natomiast to, co dzieje się pomiędzy nimi, jest wariacją na temat regularnego rytmu stworzonego w starożytności i tendencji dekonstruktywistycznych w nowoczesnej architekturze. Elewacja ta ma za zadanie spoić przeszłość z przyszłością.

Elewacja od frontu wodnego zachowuje rytm i proporcje. Elementy wykonane będą z ocynkowanej stali, a urozmaicenie ma polegać na usunię-

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

ciu pewnych odcinków słupów. Powstać ma w ten sposób symulowana erozja nowych elementów. W połowie wysokości słupów znajdować się będzie taras dostępny z piętra obiektu. Planuje się, aby linia tego elementu przebiegała wzdłuż całej długości elewacji frontu wodnego, a rozcinać będą ją jedynie kamienne pylony. W ten sposób stworzy się deptak wzdłuż murów, pokrytych hieroglifami, starej tkanki i nowego szklanego lica współczesnego budynku.

W przypadku bliźniaczych obiektów Stacji archeologicznej i Stacji wycieczek samochodowych, przyjęto zupełnie inną metodę. Nie eksponuje się tych form, lecz ukrywa za wyższymi od nich murami tworząc specyficzne miejsca odizolowane od głównego ruchu turystycznego. Architektura stawia na prostotę i ergonomię. Przeszklenia zredukowane są do minimum i występują jedynie tam, gdzie panuje cień. Dziedziniec łączący z administracją lub służbami ratunkowymi jest zacieniony. Detale są zredukowane do minimum. Oba te zespoły wypełniają wolną przestrzeń w strukturze pałacu. Zabytkowa tkanka nie jest możliwa do odtworzenia.

FUNKCJA

Turysta zostawi bagaż, odświeży się i posili, nabędzie związaną z Egiptem literaturę i multimedia. W przestrzeniach wystawowych obiektu zaprezentowane będą najważniejsze znaleziska tamtej epoki, między innymi słynne popiersie Neferetiti czy też płaskorzeźby przedstawiające Faraona i jego Królową w poświacie jedynego boga „nowych" Egipcjan – Atona. Gabloty będą zapewniały odpowiednie warunki przechowywania kruchych znalezisk. Cztery sale projekcyjne mieszczące 400 osób wprowadzą widza w świat już dawno zapomniany.

Omawiając szczegółowo podział funkcjonalny parteru budynku, wspomnę o centralnie położonym holu. Dostajemy się do niego wejściem głównym od strony dziedzińca. Do wyboru mamy skorzystanie z informacji oraz oddanie bagażu do przechowania. Przed nami widać makietę całej Amarny z czasów świetności. Jeśli zdecydujemy się na zwiedzanie muzeum, klatka schodowa oraz windy zaprowadzą nas na piętro z ekspozycja stałą. Zmęczony podróżą turysta zdecyduje się zapewne na obiad w restauracji. Pasjonaci sztuki i architektury Egiptu znajdą wszystko, co ich interesuje, w księgarni multimedialnej lub dokonają zakupu pamiątek. Przed wyjściem na trasę zwiedzania czeka odwiedzających projekcja filmu będącego zastrzykiem informacji o pochodzeniu miasta, jego władcy i idei, jaka kierowała Amenhotepem IV – Echnatonem przy tworzeniu jego idealnego, utopijnego świata. Po zakończonej projekcji pozostaje już tylko udać się na zwiedzanie zrekonstruowanego pałącu.

Sale projekcyjne mają układ amfiteatralny, wysokość około 7,5 m w świetle i odpowiednią akustykę i klimatyzację. Obsługiwane są przez dwie projektorownie. Sanitariaty trzech kondygnacji znajdują się w jednym pionie.

Druga klatka schowa usytuowana w pobliżu sal, pozwala na zejście na poziom 01, który oprócz niedostępnych dla turystów pomieszczeń obsługi technicznej, zawiera salę audiowizualną poprzedzoną foyer. Sala przeznaczona jest na trójwymiarowe projekcje na wszystkich sześciu jej płaszczyznach, a system dźwięku przestrzennego potęguje wrażenia.

Obiekt Bazy archeologicznej zaprojektowano z myślą o odpowiednich warunkach naukowych i rekreacyjnych. Obiekt posiada obszerną pracownię archeologiczną, gdzie prowadzone są prace czyszczenia i konserwacji znalezisk. Spokój dzienny i gościnny również odgrywają ważną rolę w tego typu mieszkaniowej wspólnocie. Funkcję uzupełniają jednoosobowe pokoje mieszkalne, łazienki, kuchnia i pomieszczenia magazynowe.

Stacja wycieczek samochodowych posiada poczekalnię, kasę biletową oraz zespół sanitariatów. Ewentualne naprawy pojazdów dokonywane są w projektowanym warsztacie.

Ta największa w historii rekonstrukcja zajmie obszar 1,2 mln m^2 i będzie dotyczyć centrum Amarny z jej wszystkimi ważniejszymi obiektami. Wielka Świątynia o powierzchni ponad 220 tys. m^2, otoczona dwumetrowej wysokości murami o długości 2 km będzie przedstawiała obiekt w takim stanie, w jakim miał być w dniu otwarcia przez faraona. Będzie również rekonstruowana Mała Świątynia (24 600 m^2), obie z uwzględnieniem oryginalnej technologii z bloków wapiennych pokrytych z zewnątrz reliefami, od wnętrza zaś precyzyjnie odtworzoną dekoracją. Budynki Wielkiego Pałacu (27 500 m^2) i Rezydencji Królewskiej (18 700) budowane pierwotnie z cegły nilowej zostaną wzniesione w konstrukcji ceglano-betonowej i zostaną ozdobione wg ścisłych badań naukowych i z użyciem tradycyjnych metod i materiałów. Przewiduje się także odtworzenie części miasta zajętej przez haremy, warsztaty i domy robotników.

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ